

UDK: 929 Bernardin Splićanin
Izvorni rad

BERNARDIN SPLIĆANIN
IZDAVAČ PRVOGA HRVATSKOG LEKCIONARA (Venecija 1495.)

Ćiril PETEŠIĆ, Zagreb

Uskoro će se navršiti 500 godina otkako je fra Bernardin Splićanin u Veneciji objavio prvi hrvatski Lekcionar (1495), pa autor ove rasprave odgovara na pitanje: tko je bio fra Bernardin Splićanin?

Zapisnici o pokretnoj imovini fra Bernardina Drivodilića od 8. i 10. XII. 1499. u Splitu, svjedoče da je on bio franjevac, porijeklom s otoka Brača, da je svoju pokretnu imovinu pohranio u podrumu bačvara Radoslava u Splitu i u kući trećoretkinja Rade i Katarine u splitskom Varošu, te da je umro 1499. na području Pule. Među pokretnom imovinom fra Bernardina Drivodilića nađena su 173 neuvezana i uvezana tiskana hrvatska Lekcionara, što je dokaz da je on bio izdavač Lekcionara tiskanog u Veneciji 1495. g. Budući da je dio svoje imovine pohranio u kući trećoretkinja u splitskom Varošu, u neposrednom susjedstvu samostana sv. Frane u Splitu, autor ove rasprave zaključuje da je najvjerojatnije kao redovnik pripadao tome samostanu.

U samostanu sv. Frane u Splitu živjeli su redovnici s blažim shvaćanjem Pravila (Regule) franjevačkoga Reda, koji su poslije diobe Reda 1517. poznati pod nazivom: franjevci konventualci. Istaknutim je redovnicima ovoga Reda bila dopuštena pokretna imovina, tzv. »peculium«, i raspolaganje njome. Stoga, pokretna imovina fra Bernardina Drivodilića također upućuje na zaključak da je on bio redovnik samostana sv. Frane u Splitu.

K tome, središte inkvizicije u našim krajevima je u 15. i 16. st. bilo u Splitu: u 15. st. su kao inkvizitori bili poznati franjevci fra Nikola i fra Bernardin (1495); u samostanu sv. Frane je 1518. djelovao inkvizitor fra Bernardin (Marković?), a početkom 17. st. u istome je samostanu bio ured inkvizicije. D. Farlati je 1765. objavio dokument iz 1495., iz iste godine kad je u Veneciji tiskan hrvatski Lekcionar, koji dokument svjedoči da je u Splitu kao inkvizitor djelovao fra Bernardin (de Spalato Ord. Minorum). Autor rasprave, kao i Ivan Kukuljević Sakcinski zaključuje da je fra Bernardin u Farlatijevu dokumentu ista osoba kao i fra Bernardin izdavač Lekcionara. Teško je, naime, pretpostaviti da su u samostanu sv. Frane u Splitu istodobno bila dva istaknuta redovnika s istim imenom (Bernardin), jedan izdavač Lekcionara a drugi inkvizitor. I još jedno, fra Bernardin je kao inkvizitor u Splitu imao, prema Farlatijevu dokumentu, vrlo širok radijus djelovanja: u Dalmaciji i dijelovima Ugarske, Hrvatske, Bosne, Albanije, Srbije, Raške i Bugarske, u nadbiskupijama Zadra, Splita, Dubrovnika, Bara, Drača i u ostalim biskupijama. Autor je uvjerenja da je fra Bernardin Splićanin

upravo kao inkvizitor bio i najpozvaniji da pripremi hrvatski Lekcionar, koji je nasušno bio potrebit u bogoslužju.

U dodatku rasprave autor pobija hipoteze, da bi fra Bernardin Splićanin, izdavač Lekcionara 1495. g., bio redovnik samostana na Poljudu u Splitu (mišljenje D. Fabijanića), odnosno samostana franjevac opservanata u Hvaru (krivo čitanje J. Badalića).

Uskoro će se navršiti pet stotina godina od tiskanja prvoga hrvatskog Lekcionara u Veneciji 1495. godine. Pretisak ove vrlo rijetke knjige objavljen je 1991. g. u Splitu, s naslovom: »Lekcionar Bernardina Splićanina 1495.« U predgovoru pretiska Josip Bratulić je postavio pitanje: »Tko je, zapravo, Bernardin Splićanin, autor Lekcionara?« Na postavljeno pitanje Bratulić je i odgovorio: »Danas je pouzdano da je autor prve naše latinične inkunabule fra Bernardin Splićanin prezimenom Drivodilić, rodom s Brača, ...«¹ »... kad se Lekcionar tiskao u Veneciji, fra Bernardin Splićanin bio je franjevac, u splitskom samostanu sv. Frane na obali.«² Prvu tvrdnju Bratulić temelji na nalazu Petra Runje u Historijskom arhivu u Zadru, objavljenom u reviji »Marulić« 1982. g.³ Drugu tvrdnju, međutim, po momu mišljenju, Bratulić nije argumentirao. Zbog toga ću u ovoj raspravi nastojati osvjetliti još neke momente u svezi s fra Bernardinom Splićaninom, izdavačem prvoga hrvatskog Lekcionara 1495, i pokušati objasniti neispravna tumačenja koja se ponavljaju u literaturi.

J. Bratulić upozorava na pisanje Ksenije Režić,⁴ da bi prezime fra Bernardina Splićanina, izdavača Lekcionara 1495, moglo biti Marković, i na pisanje Josipa Badalića⁵ o pismima u koricama jedne inkunabule u Kaporu na Rabu, naslovljenima nekom fra Bernardinu Splićaninu, koji se nalazio u samostanu sv. Marije od Milosti na Hvaru. Ova su dva momenta, smatra Bratulić, istraživanja o fra Bernardinu Splićaninu, autoru prve naše datirane latinične inkunabule, uputila »u posve krivom smjeru, te je lik pisca Bernardina Splićanina poistovjećen s fra Bernardinom Markovićem, službenim ispitivačem (inkvizitorom) za naše krajeve.«⁶

I.

Farlatijev navod

Danijel Farlati, prikazujući djelovanje splitskog nadbiskupa Bartula II. Averolda (1479–1503) piše da je franjevac *Bernardinus de Spalato*, inkvizitor u pokrajini Dalmacije i dijelovima Ugarske, Hrvatske, Bosne, Albanije, Srbije, Raške i Bugarske, i u nadbiskupijama Zadarskoj, Splitskoj, Dubrovačkoj, Barskoj, Dračkoj i u ostalim biskupijama i dijelovima, u nadbiskupskoj palači (u Splitu) ispitivao neke osumnjičene zbog krivovjerja; ispitivanjima je prisustvovao i predsjedao

¹ BRATULIĆ, Josip: »Lekcionar Bernardina Splićanina«, Lekcionar Bernardina Splićanina 1495, Split 1991, str. IX.

² Isti, str. X.

³ RUNJE, Petar: »Fra Bernardin (Splićanin) Drivodilić i hrvatski Evandelistar tiskan u Veneciji 12. ožujka 1495.«, Marulić, Zagreb 1986, 2, str. 159–166.

⁴ REŽIĆ, Ksenija: »Nepoznato o poznatome (Bernardin Splićanin o 485. godišnjici njegova Lekcionara)«, Čakavska rič, Split 1982, 1–2, str. 23–31.

⁵ BADALIĆ, Josip: »Inkunabule u Narodnoj Republici Hrvatskoj«, Djela JAZU 45, Zagreb 1952, str. 209, bilj. 87 i str. 219–220, bilj. 438.

⁶ BRATULIĆ, J.: nav. rasp., str. IX.

splitski nadbiskup Bartul, kako je navedeno u Splitskim aktima Sv. Inkvizicije 1495.⁷

Indikativno je da je te iste godine (1495) u Veneciji tiskan latinični hrvatski Lekcionar: Evandjelja i poslanice s predslavljenim i blagoslovima kroz godinu, koje je poboljšao i pomnivo ispravio fra *Bernardinus Spalatensis*.⁸

Nameće se pitanje: nije li u ova dva navoda riječ o jednoj istoj osobi, istog imena i pripadniku iste redovničke zajednice, s gotovo istom naznakom: »de Spalato« i »Spalatensis«?

U prvom je navodu fra Bernardin bio inkvizitor s vrlo velikim radiusom djelovanja (Dalmacija, dijelovi Ugarske, Hrvatske, Bosne, Albanije, Raške i Bugarske, nadbiskupije Zadra, Splita, Dubrovnika, Bara, Drača i ostale biskupije i dijelovi), a u drugom je fra Bernardin priređivač prvog izdanja hrvatskog Lekcionara, kojega je čitanja »poboljšao i pomnivo ispravio« (emendata et diligenter correcta). Lekcionar je vjerojatno bio namijenjen krajevima u kojima je »slovenski crkveni jezik s glagolskom službom božjom« – kako piše Ivan Kukuljević Sakcinski – »u petnaestom stoljetju vladao po svoj skoro Dalmaciji, sjevernoj Albaniji, Istri, prekupskoj Hrvatskoj, po neknoj strani Bosne, te na daleko rasprostranio se po istoj pokupskoj, posavskoj, podravskoj i međumurskoj Hrvatskoj, budući da još tečajem svega 16. vieka u zagrebačkoj biskupiji mnogo župah i monastirah bijaše, u kojih su glagolski župani i redovnici rabili u crkvi jezik slovenski.«⁹ Držim da je fra Bernardin (de Spalato, Spalatensis) upravo kao inkvizitor s vrlo širokim radiusom ingerencije i, dosljedno, kao čuvar pravovjerja bio najpozvanija osoba da priredi i dade tiskati prvi hrvatski Lekcionar. Zbog toga upravo i pretpostavljam da je fra Bernardin izdavač Lekcionara 1495. g. bio i inkvizitor. Na istu je misao došao već i I. Kukuljević Sakcinski 1869. g., kad je pisao kako 1495. »dade fratar *Bernardin Splietjanin* tiskati u Mletcih prvu hrvatsku knjigu gotičko-latinskimi pismeni pod naslovom: 'Evangelia et Epistolae...'«, pa je u bilješci dodao: »Ovaj fratar Bernardin spominje se g. 1495 kao: Fr. Bernardinus de Spalato Ord. Minorum in provincia Dalmatiae (...) per totam Sclavoniae provinciam Inquisitor. Farlati T. III. p. 407 i 436.«¹⁰

Rijetkost je bila da se u istome samostanu i s istim imenom istodobno nađu dva redovnika. Obično je bilo da se ime jednoga redovnika nakon njegove smrti dade drugome mladom redovniku kod stupanja u red. No, moglo se iznimno dogoditi, ako je jedan redovnik bio osobito ugledan, da je njegovo ime već za njegova

⁷ »Cum F. Bernardinus de Spalato Ord. Min. in provincia Dalmatiae, ac partibus Hungariae, Croatiae, Bosnae, Albaniae, Serviae, Russiae, et Bulgariae, ac Archiepiscopatibus Jadren. Spalaten. Ragusino. Antibaren. Dyrrhachien. nec non in caeteris Dioecesisibus, ac partibus Inquisitor, de quibusdam haereseos nomine suspectis quaestiones in Palatio Archiepiscopali haberet, his Bartholomaeus interfuit ac praefuit, ut est in Actis Spalatensibus Sacrae Inquisitionis anno 1495.« FARLATI, Danielus: »*Illyrici sacri*«. Tomus tertius. Ecclesia Spalatensis olim Salonitana, Venetiis MDCCLXV, str. 407. – »*Kronotaksa Splitske (Solinske) nadbiskupije i njezinih područnih biskupija*«, Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji 1974, Zagreb 1975, str. 200.

⁸ Završni tekst Lekcionara: »Euangelia et epistole cum prephationibus et beneditionibus per anni circulum. In lingua ylliricha feliciter expliciunt: Emendata et diligenter correctata per fratrem Bernardinum Spalatensem: Impressum Venetijs per Damianum Mediolanensem. Anno d. MCCCCXCV. die XII. Martij.«

⁹ KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan: »*Uvod*«, Tisućnica slovjenskih apostolah sv. Cirila i Metoda, U Zagrebu 1863, osma stranica nepaginiranog teksta.

¹⁰ KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan: »*Pjesme Marka Marulića*«, JAZU, Stari pisci hrvatski, Knjiga prva, U Zagrebu 1869, str. XXIII.

života dobio drugi redovnik. Prema tome, ako je fra Bernardin izdavač Lekcionara 1495. bio i inkvizitor, što pretpostavljam, ime Bernardin je nakon njegove smrti 1499. g., a možda već i za njegova života, dobio redovnik, koji se kasnije kao inkvizitor spominje 1518. g. kod Farlatija.¹¹

Bernardin Drivodilić

K. Režić je dokument iz 1518. g. povezala s dokumentom iz 1495. godine koji, kao što sam naveo također citira D. Farlati, pa i s imenom fra Bernardina Markovića u splitskom samostanu sv. Frane i zaključila da je prezime fra Bernardina, izdavača Lekcionara 1495. g., bilo Marković.¹² To, međutim, nije točno. P. Runje je 1986. g., naime, objavio zapisnik o imovini fra *Bernardina Drivodilicha* od 8. prosinca 1499. g., koji je malo prije toga umro.¹³ Zapisnik je sastavljen na zahtjev pokojnikove majke Radoslave, udovice Jurja Drivodilicha, s otoka Brača. Pokojni Bernardin Drivodilić je bio franjevac (de ordine S. Francisci). Umro je na području Pule.¹⁴ Runje o spomenutom zapisniku piše: »... najvažniji (je) dio inventara u kojem se spominje 135 tiskanih knjiga 'Evangeliorum, epistolarum et prefationum indulgenziarum sermone Illyrico' neuvezanih i 38 tiskanih uvezanih Evandelistara...«; iz toga dokumenta »doznajemo da je fra Bernardin Drivodilić bio vlasnik Evandelistara, tiskanoga godine 1495. u Veneciji.«¹⁵ Prema tome, izdavač hrvatskoga Lekcionara 1495. g. nije fra Bernardin Marković, nego fra Bernardin Drivodilić, s otoka Brača, najvjerojatnije iz Nerežišća.

Runje smatra da je fra Bernardin Drivodilić »živio barem neko vrijeme u Splitu i zbog toga dobio po običaju vremena nadimak 'Spličanin'...«.¹⁶ Da je fra Bernardin, izdavač Lekcionara 1495. g., bio »Spličanin«, koliko mi je poznato, prvi je objavio o. Šimun Milinović 1880. g.¹⁷ Prije njega su 1869. g. Š. Ljubić¹⁸ i I. Kukuljević Sakcinski¹⁹ napisali da je fra Bernardin – »Splietčanin«, odnosno »Splietjanin«. No, Kukuljević Sakcinski je već 1860. g. u svojoj »Bibliografiji hrvatskoj«²⁰ napisao da je fra Bernardin – »od Splita«: (*Bernardin Fra*, od Splita). Formulacija »od Splita« je prijevod latinskog izraza »de Spalato (Spaleto)«, koji prema Farlatiju navodim u bilješkama 7 i 11. Izraz »de Spalato« su neki shvatili u značenju »iz Splita« i, dosljedno tome, da znači: »Spličanin«.

¹¹ FARLATI, D.: nav. dj., str. 436: »... Natalis Canonicus, quem anno 1518 praefuisse video Actis quibusdam publicis Sacrae Inquisitionis in coenobio Spalatensi Patrum Franciscanorum: Nos Marcus Natalis, et Reverendissimi in Christo Patris et DD. Andreae Cornelli mis. Div. Archiep. Spalaten. in spir. et temp. Vic. gen. et F. Bernardinus de Spaleto Ord. Min. Conv. contra haeticam pravitatem per totam Sclavoniae provinciam Inquisitor: Cum etc.«

¹² REŽIĆ, K.: nav. raspr., str. 25–26. – Hrvatski biografski leksikon, 1, Zagreb 1983, str. 703.

¹³ RUNJE, P.: nav. raspr., str. 165–166.

¹⁴ ŽUGAJ, Marijan: »Gospodin fra Bernardin Drivodilić 'Spličanin' i njegov Evandelistar tiskan 1495.«, Marulić, Zagreb 1987, 2, str. 202–203.

¹⁵ RUNJE, P.: nav. raspr., str. 161 i 163.

¹⁶ Isti, str. 163.

¹⁷ MILINOVIĆ, Šimun: »Crtime o slovenskoj liturgiji«, Zadar 1880, str. 147.

¹⁸ LJUBIĆ, Šime: »Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži«, Knjiga II, Riečki Emidija Mohovića Tiskarski Kamen, Zavod 1869, str. 432.

¹⁹ KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, I., nav. dj., str. XXIII.

²⁰ KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan: »Bibliografija hrvatska«, Dio prvi. Tiskane knjige, u Zagrebu 1860, str. 21.

Izraz »Spalatensis« uz ime izdavača hrvatskoga Lekcionara 1495. g. na kraju knjige (emendata et diligenter correctata per fratrem Bernardinum Spalatensem) nije ipak označavao Bernardina kao »Splićanina«, već pripadnika, člana ili »sina«, odnosno »posinka«, franjevačkoga samostana u Splitu. U ono je vrijeme, a i dugo vremena poslije toga, praksa u franjevačkom redu bila da redovnik kod stupanja u red postaje »sin« (filius) određenoga samostana, da ga taj samostan »posinjuje« ili »afilijira« i da mu naznaka o tome cijeloga života ostaje uz njegovo redovničko ime. Prema tome, kad je Bernardin Drivodilić stupio u samostan u Splitu, on je postao posinkom splitskog samostana i njemu je do smrti pripadao, tj. bio je »splitski« franjevac – »spalatensis«.²¹

Uza sva ova objašnjenja, držim, bez obzira na činjenicu što je izdavač hrvatskog Lekcionara 1495. g. podrijetlom s otoka Brača, da ga i dalje treba držati Splićaninom, kao što je to naznačeno na pretisku 1991. godine: »Lekcionar Bernardina Splićanina 1495.« Jer, fra Bernardin Drivodilić je kao »sin« franjevačkoga samostana u Splitu najvjerojatnije najveći dio života proveo u Splitu, bez obzira na to što je vjerojatno kao redovnik povremeno bio premješten u neki drugi samostan. On je kao inkvizitor sa sjedištem u Splitu sigurno veliki dio života proveo u tome gradu, sigurno je kao »čuvar pravovjerja« (inkvizitor) imao i uspjeha u radu, a jedan od najvećih mu je bez sumnje bilo pripremanje hrvatskoga Lekcionara, tzv. »Ščaveta«. Fra Bernardin je k tome kao »Splićanin« (Splietćanin, Splietjanin, Spljećanin) prihvaćen i u literaturi.

Inkvizicija u Splitu

Suzbijanje krivovjerja je bila velika briga Katoličke crkve kad su se stali širiti pokreti katara, albigenza i bogumila od 12. stoljeća u južnoj Francuskoj, Italiji, pa i u našim krajevima, u Bosni i Dalmaciji. Papa Grgur IX. je 1232. g. ustanovio zbog toga tzv. Rimsku inkviziciju. Inkvizicija je u 13. st. povjerena novoosnovanim »prosjajkim« redovima, dominikancima i franjevcima. Prvi inkvizitori kod nas bili su dominikanci. Papa Inocent IV. je službu inkvizicije 1245. g. povjerio i franjevcima tzv. »Slavonske provincije«, koja je u 13. st. obuhvaćala krajeve Srbije, Raške, Dalmacije, Hrvatske, Bosne i Istre.²² Prvi franjevački inkvizitor u Bosni bio je stariješina franjevac u našim krajevima (Minister fratrum Minorum Spalatensis) iz Splita, koji je 1248. g., zajedno sa senjskim biskupom, trebao ispitati vjerski život bosanskoga bana Ninoslava.²³

²¹ Usp.: POLONIJO, Bernardin: »O fra Bernardinu Splićaninu Isprave i Misli«, Šibenik 1953, rukopis u Arhivu HAZU: Inv. br. XVI-19: »... ja kolebam, bih li našega glasovitog fra Bernardina nazvao Splićaninom, ili samo splitskim onako kano što sv. Antuna ljetnoga zovemo Padovskim, a ne Padovancem. Padovanac, odnosno Splićanin je onaj koji se je rodio u Padovi, odn. u Splitu, a Padovski, odnosno Splitski je onaj koji je porijeklom tuđi tim gradovima, a stekao je u njima neko građansko pravo po nekoj osobitoj vezi s tim gradovima u životu, ili po smrti. Sv. Antun je padovski, jer mu je u Padovi grob i najveći, upravo svjetski kult, dok je on sam Portugiz, rođen u Lisboni. Nešto slična bilo je i kod svih uopće konventualaca do g. 1894. Ulazeći u red bivali su posinovljeni od nekog samostana tog reda, pa su otada kao nadime nosili ime mjesta u kojem leži samostan njihova posinaštva, na pr. de Vegla, de Jadra, de Šibenico, de Spalato i t.d., a to bi se hrvatski imalo reći Krčki, Zadarski, Šibenski, Splitski, kao što i u svojoj povijesti nekoje svoje velikaše nazivamo po njihovom glavnom dvorcu Trakošćanski, Žrinski, Bužimski, Gorjanski i t.d.« (str. 16-17).

²² ŠIDAK, Jaroslav: »Studije o 'Crkvi bosanskoj' i bogumilstvu«, Zagreb 1975, str. 227.

²³ THEINER, Augustinus: »Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia«, Tomus primus 1216-1352, Romae 1859, str. 205-206.

Poznavajući dobro prilike na Balkanu, papa Nikola IV. je, kao nekadašnji starješina (provincijal) franjevačke Slavonske provincije (pokrajine) i papinski izaslanik na carigradskome dvoru, misije u Bosni 1291. g. povjerio franjevačkoj Slavonskoj provinciji. Naredio je njezinom starješini da u Bosnu uputi dva sposobna svoja redovnika, koje on unaprijed imenuje inkvizitorima.²⁴

Papa Ivan XXII. je 1327. g. ponovio odluke svojih preteča, Nikole IV. i Bonifacija VIII, da franjevci Slavonske provincije obavljaju službu inkvizicije u dijelovima Srbije, Raške, Dalmacije, Hrvatske, Bosne i Istre, i u nadbiskupijama Drača, Bara, Dubrovnika, Splita i Zadra, i u njihovim biskupijama. Tu službu franjevci spomenute provincije obavljaju već dugo (a longis temporibus) »u navedenim dijelovima«. Istim je pismom Ivan XXII. zabranio dominikancima »u Kraljevstvu Ugarske i Provinciji Slavonije« obavljati inkvizitorske službe u spomenutim provincijama ili dijelovima.²⁵

Prvo središte inkvizicije u Dalmaciji bilo je u Zadru, drži F. Šanjek,²⁶ kad su službu inkvizicije vodili dominikanci. Međutim, u 15. st. središte inkvizicije za naše krajeve, ne samo za Dalmaciju, postaje, čini se, Split. U Splitu je, naime, službu inkvizitora obavljao franjevac Nikola, koji je od 1426. do 1428. g. bio biskup Skradina.²⁷ Već sam naveo podatak D. Farlatija iz 1495. g., kad je kao inkvizitor nastupio fra Bernardin »de Spalato« u nadbiskupskoj palači u Splitu. Naveo sam i drugi navod Farlatija iz 1518. g., kad je u franjevačkom samostanu u Splitu dužnost inkvizitora obavljao još jedan fra Bernardin »de Spaletto«, iz reda franjevaca konventualaca.

M. Oreb,²⁸ prema navodima Farlatija, napominje franjevca konventualca Franju Grassa iz Raba, koji je bio vikar i komesar Sv. Oficija u Splitu 1590. g. Njega je splitski nadbiskup I. D. Mareot poslao u Rim »ad limina« umjesto sebe, jer sam nije mogao ići niti je mogao nekoga od svoga klera poslati.

U splitskom samostanu sv. Frane dvadesetih je godina 17. st. starješinom bio poznati glazbenik o. Ivan Lukačić. Za njegova je starješinstva uređen čitav samostan, pa i prostorije koje su služile kao ured inkvizicije u zgradi tog samostana.²⁹ Kad se u Splitu po prvi put spominje I. Lukačić (1620. g.), vodio se postupak protiv protestanta Agostina Capogrossa, Splitsanina, pred Sv. Oficijem u Veneciji. Međutim, početak istrage potekao je iz Splita, gdje je, kako zaključuje Grga Novak, u to doba bilo više ljudi zadojenih protestantskim idejama, pristaša bivšeg splitskog nadbiskupa De Dominisa.³⁰

Navedeni podaci pokazuju da je u Splitu u 15. i 16. stoljeću bilo središte inkvizicije za naše krajeve, te da je ured inkvizicije u 16. i 17. st. bio u samostanu sv. Frane. Inkvizitori sa sjedištem u Splitu u 15. st., fra Nikola, kasniji skradinski biskup, i fra Bernardin, bili su redovnici samostana sv. Frane u Splitu. Za inkvi-

²⁴ Isti, str. 378–379.

²⁵ Isti, str. 514–515.

²⁶ ŠANJEK, Franjo: »Predgovor hrvatskom izdanju« knjige »Inkvizicija«, autori koje su G. i J. TESTAS, Zagreb 1982, str. 7.

²⁷ OREB, Marin: »Zasluzni članovi Hrvatske provincije sv. Jeronima franjevaca konventualaca od njezina postanka do naših dana«, Split 1973, str. 140.

²⁸ Isti, n. dj., str. 141.

²⁹ PETEŠIĆ, Ćiril: »Nekoliko priloga poznavanju naše muzičke prošlosti«, Rad JAZU, knjiga 337, Zagreb 1965, str. 208.

³⁰ NOVAK, Grga: »Hereza Agostina Capogrossa, 'protestanta', Splitsanina«, Kosov zbornik, Zgodovinski časopis, VI–VII, Ljubljana 1952–1953, str. 596–603.

zitora fra Nikolu to je nedvojbeno, jer u njegovo doba nije bilo drugoga franjevačkoga samostana u Splitu. Drugi je franjevački samostan u Splitu osnovan 1449. g., na Poljudu.³¹ Osnovali su ga franjevci opservanti, pripadnici ogranka franjevačkoga reda koji je zastupao strogo opsluživanje Pravila reda (Regule). Samostan sv. Frane u Splitu je do podjele franjevačkoga reda 1517. g. pripadao dijelu franjevačkoga reda s blažim tumačenjem redovničkih pravila (Ordo Fratrum Minorum, ili kraće: Ordo Minorum; u prijevodu: Red male braće, ili Malobraćani). Poslije 1517. g. samostan je pripadao ogranku franjevačkog reda koji se zove: Ordo Minorum Conventualium, ili Red franjevaca konventualaca. Uz imena dvojice inkvizitora fra Bernardina u Splitu, 1495. i 1518. godine, u citatima navedenim u bilješkama 7 (F. Bernardinus de Spalato Ord. Minorum) i 11 (F. Bernardinus de Spalato Ord. Min. Conv.), su oznake koje svjedoče da su ti inkvizitori pripadali istom ogranku franjevačkoga reda kao i samostan sv. Frane u Splitu.

Kad se raspravlja o inkviziciji u Splitu, potrebno je objasniti ulogu inkvizitora i službe inkvizicije.

Inkvizitor je bio izvanredan sudac. Njegova kompetencija nije poništavala kompetenciju redovitog suca, već se njoj pridodavala. Redoviti sudac bio je biskup-ordinarij, koji je svoju vlast dobio svojom investiturom, a inkvizitor ju je dobivao izričitim delegiranjem središnje vlasti, tj. pape, koja ima puninu jurisdikcije. Biskup je bio kompetentan za sve slučajeve (universitatem causarum), a inkvizitora je kompetencija bila samo zloća krivovjerja (haeretica pravitas). Biskup-ordinarij ima jurisdikciju samo u svojoj biskupiji, a inkvizitor je imao opću jurisdikciju u granicama određenim u dokumentu o delegiranju. Te se granice gotovo nikada nisu podudarale s granicama biskupije.³²

Inkvizitori su kao delegirani suci Sv. Stolice imali iznimne ovlasti, po kojima su bili neovisni od biskupa-ordinarija u obavljanju svoje službe.³³

Inkvizitor bi imenovao svojega vikara, nekoliko komesara i dobrih ljudi (boni viri), niže službenike (subalterni), bilježnike (notare) i zatvorske čuvarе, ako je imao vlastiti zatvor, itd.

Na procesu je, uz inkvizitora ili njegova vikara, bio nazočan biskup ili njegov delegat. Prije donošenja presude, inkvizitor se morao konzultirati s nekom vrsti žirija, u kojem je često bio vrlo velik broj iskusnih ljudi (probi viri). Oni su bili porota, prisustvovali su ispitivanju i imali uvid u akte procesa. Nakon uvida u spise, izjašnjavali su se u pogledu činjenice i prava, kao i kazne koja će se odrediti.³⁴

Razni nazivi

Lekcionar Bernardina Splićanina je u gotovo pet stotina godina od njegova tiskanja (1495) dobivao razne nazive, od kojih su neki bili više ili manje ispravni, a neki netočni.

³¹ O(zreti)Ć, O(norat)o: »*Paludi di Spalato*«, *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, Spalato, III/1880, N.ro 2, str. 25: »... per Venerabiles Fratres de Observantia Ordinis Beati Francisci fabricandum sit unum Monasterium in Palude...«

³² NICOLI, Mario: »*Inquisizione*«, *Enciclopedia italiana*, XIX, Roma 1933, str. 335.

³³ MOLAT, Guglielmo: »*Inquisizione*«, *Enciclopedia cattolica*, VII, Citta del Vaticano 1951, str. 44.

³⁴ NICOLI, M.: nav. mj., str. 336-337.

Iz završnoga je dijela knjige fra Bernardina Splićanina iz 1495. g. vidljivo da ona sadrži tekstove misnih evanđelja i poslanica, predslavlja i blagoslova kroz liturgijsku godinu, na hrvatskom jeziku.

J. S. Assemani, predstojnik Vatikanske knjižnice, 1755. g. je u četvrtom svesku svojeg izdanja »Kalendaria Ecclesiae Universae«³⁵ naveo latinično izdanje *Čitanja poslanica i evanđelja* fra Bernardina Splićanina iz 1495. g. Pri tome nije naveo predslavlja ni blagoslove.

Donat Fabijanić je 1843. g.³⁶ knjigu fra Bernardina Splićanina nazvao »*Epistolarom*«, a 1864. g. prijevodom »*prvog ilirskog (hrvatskog) misala*«³⁷

Povjesničar F. Carrara je u knjižici o istaknutim ljudima Splita 1846. g.³⁸ napisao da je otac Bernardin 1495. g. u Veneciji tiskao svoj prijevod »*prvog ilirskog misalića*« (Messaletto illirico).

Šime Ljubić je 1856. g.³⁹ također knjigu fra Bernardina Splićanina iz 1495. g., koje latinski završetak navodi, smatrao »*epistolarom*«, a 1869. g., kao i F. Carrara prije njega, drži je Bernardinovima prijevodom i »*misalićem*«.⁴⁰

Kako je nastao naziv »*epistolar*«, nastojao je objasniti J. Fućak, pa poziva na pisanje Konstantina Božića (Boxicha) u »*Zori dalmatinskoj*« (Uvođenje s. Štievnice /Liturgia/ Slovinske): »Boxich 1846. piše da su na četvrtom splitskom (on veli solinskom) saboru, na kojem je kardinal Ivan bio poslanik Aleksandra II (1061–1072), izabrana tri biskupa – ninski, antivarski i zagrebački – koji će 'iz bukvice jeronimske' (glagoljice) bogoslužna čitanja prenijeti 'u gotška slova'. To da su učinili i knjigu prozvali *Epistolar* koji je služio 'za štiti puku... priko svega godišta'. Po poslanikovoј zapovijedi da je svaki biskup ponio po jedan prijepis toga *Epistolara* da ga njegovi župnici dalje prepisuju. Takav da je prijepis upotrijebio i Bernardin u lekcionaru koji je tiskao 1464 (sic)«.⁴¹

Božićevo pisanje da su *Epistolar* preveli biskupi ninski, antivarski (barski) i zagrebački po zapovijedi kardinala Ivana, poslanika pape Aleksandra II. (1061–1072), je puka izmišljotina, jer tada zagrebačke biskupije nije bilo (osnovana je 1093/4. g.). Božić k tome pogrešno piše da je Bernardinov *Lekcionar* tiskan 1464. godine. Iznenađuje što je Božićevu priču o prijevodu biskupa ninskog, antivarskog i zagrebačkog prenio I. Kukuljević Sakcinski u svojoj »*Bibliografiji hrvatskoj*« 1860. godine.⁴² Tri godine poslije toga (1863) Božićevu se pisanju s pravom suprotstavio

³⁵ ASSEMANI, Josephus Simonius: »*Kalendaria Ecclesiae Universae*«, Tomus quartus, Romae 1755, str. 439.

³⁶ FABIANICH, Donato: »*Alcuni cenni sulle scienze e lettere dei secoli passati in Dalmazia*«, Venezia 1843, str. 26–27. – Isti: »*Memorie storico-letterarie di alcuni conventi della Dalmazia*«, Venezia 1843, str. 52–53.

³⁷ FABIANICH, Donato: »*Storia dei Frati Minori dai primordi della istituzione in Dalmazia e Bossina fino ai giorni nostri*«, Parte seconda, Vo. II., Zara 1864, str. 135.

³⁸ CARRARA, Francesco: »*Uomini illustri di Spalato*«, Spalato 1846, str. 3.

³⁹ GLIUBICH, Simeone: »*Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*«, Vienna-Zara 1856, str. 29.

⁴⁰ LJUBIĆ, Šime: »*Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*«, Knjiga II., Riečki Emidija Mohovića Tiskarski kamen. Zavod 1869, str. 432.

⁴¹ FUĆAK, Jerko: »*Šest stoljeća hrvatskoga lekcionara*«, Zagreb 1975, str. 207.

⁴² KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, I., nav. dj., str. 21: »*Bernardin Fra*, od Splita: *Epistole i Evangjelja*, sastavljena od biskupah Ninskog, Antivarskog i Zagrebačkog. I. izdanje u Mletcih kod Damiana iz Milana 1495...« – BRATULIĆ, J., nav. raspr., str. XI: »U Kukuljevićevoj *Bibliografiji hrvatskoj* stoji posve proizvoljni podatak uz ime i djelo fra Bernardina: 'Epistole i Evandjelja sastavljene od biskupah Ninskog, Antivarskog i Zagrebačkog«.

V. Jagić: »... domaći hrvatski prievod epistula i evangjelija g. 1495. u Mletcih, ... od nekoga malobraćanina fra Bernardina od Spljeta... nisam jošter vidio... Zanimive stvari o tom pripovieda O. K. Božić (Zora Dalm. III. 135), da je već u XI. vieku Aleksandar II. dozvolio, da se pučki epistolar sastavi, da su u taj posao bila izabrana 3 biskupa, a njihov prievod da ponesoše razni biskupi u pojedinih priepisih sobom i svojim župnikom kući, da si ga dalje prepisuju; takav da je tekst i Bernardin upotriebio u svojem god. 1464 (sic!) tiskanom evangjelistaru... Oda-kle je sve to crpljeno, ja neznam, ali znao bih rado, što je istina, što li nije. Kada ćemo se već jedanput prestati, da redom ovaj za onim pogreške neizpisujemo o knjigah, kojih nije nikada bilo?!-«⁴³

»Epistolar« fra Bernardina Splićanina je D. Fabijanić, kao što sam naveo, 1864. g. nazvao prijevodom prvog ilirskog (hrvatskog) misala. Možda je ovaj podatak bio poznat Grgi Novaku, kad je 1950. g. objavio⁴⁴ da je »otac Bernardin... 1495. godine štampao u Veneciji prvi glagoljaški misal«? Novak je to napisao u okviru svojega prikaza o franjevačkom samostanu na Poljudu u Splitu, koji je, prema O(norat)u O(zreti)ć-u, čiji članak navodi,⁴⁵ osnovan 1449. g. Sam Ozretić ne piše da bi fra Bernardin Splićanin 1495. g. bio štampao u Veneciji neki »glagoljaški misal«, već jedino, da je »1495. u Veneciji tiskao prvi Epistolar i Evandelistar na ilirskom jeziku«.⁴⁶ Prema tome, pisanje G. Novaka da je fra Bernardin Splićanin 1495. g. u Veneciji štampao prvi glagoljaški misal je bez ikakve osnove. Istu je tvrdnju G. Novak ponovio i u svojoj »Povijesti Splita« 1961.⁴⁷ i 1978. godine⁴⁸ i nije je nikakvim dokazom potkrijepio.

F. Carrara i Š. Ljubić su nadalje napisali, kao što sam već naveo, da je fra Bernardin 1495. g. u Veneciji tiskao svoj prijevod »misalića«, ili »il primo Messaletto illirico«, pa se nameće potreba objašnjenja pojma »misalić« (missaletum, lat.; messaletto, tal.). »Misalić« je deminutiv od misal.⁴⁹ »Missaletum«⁵⁰ je analogno deminutiv od latinske riječi »missale«, u značenju »misal«, a prema latinskoj je riječi izveden i talijanski izraz »messaletto«.

⁴³ JAGIĆ, V(atroslav): »Evangjelje u slavenskom prievodu«. Tisućnica slovjanskih apostolah sv. Cirila i Metoda., u Zagrebu 1863, str. 42.

⁴⁴ NOVAK, Grga: »Split u Marulićevo doba«, Zbornik u proslavu petstogodišnjice MARKA MARULIĆA 1450–1950., Zagreb 1950, str. 105.

⁴⁵ G. Novak na nav. mj. u bilješki 217 navodi: »Buletino Dalmato III. 23–25.«, a zapravo je trebao navesti napis »Paludi di Spalato del P. O...o O...ć.«, objavljen u Buletino di archeologia e storia dalmata, Spalato, III/1880, N. ro 2, str. 23–28.

⁴⁶ O(zreti)ć, O(norat)o: nav. napis, Buletino di archeologia e storia dalmata, Spalato, III/1880, N. ro 6, str. 84: »Frate Bernardino de Spalato che, nel 1495, stampava a Venezia il primo Epistolario ed Evangelario in lingua illirica.«

⁴⁷ NOVAK, Grga: »Povijest Splita«, knjiga druga, Split 1961, str. 359.

⁴⁸ NOVAK, Grga: »Povijest Splita«, drugo izdanje, III. knjiga, Split 1978, str. 1491. – Pisanje G. Novaka o fra Bernardinu Splićaninu registrirala je K. Režić 1982. g. i zaključila: »Nije jasno na temelju čega je Novak smjestio Bernardina u splitski franjevački samostan na Poljudu, ali je sigurno da je kriv podatak da je Bernardin tiskao 'prvi glagoljaški misal' mjesto latinički lekcionar, a to ipak nije isto«, nav. raspr., str. 25.

⁴⁹ »Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika«, JAZU, VI, u Zagrebu 1904–1910, str. 754. – MAZURANIĆ, Vladimir: »Prinosi za Hrvatski pravno-povjesni rječnik«, JAZU, u Zagrebu 1908–1922. Pretisak »Informator« Zagreb 1975, str. 662, gdje se navode primjeri iz 15. stoljeća, 1475. g. iz Zadra i 1480. g. iz Omišlja.

⁵⁰ DU CANGE, Charles du Fresne: »Glossarium mediae et infimae latinitatis«, auctum a monachis Ordinis S. Benedicti cum supplementis integris D. P. Carpenterii, Tomus quintus, Niort 1885, str. 419: »Missaletum, dimin. a Missale. Inventar ann. 1218. inter Probat. tom. 1. Hist. Nem. pag. 67. col. 1: Item apud S. Spiritum inveni duas vestes sacerdotales; (...); missale; textum et Missaletum.«

Što je »misalić«, najbolje objašnjava još jedan izraz za knjigu fra Bernardina Splićanina iz 1495. g., a to je »lektionar«. Ovaj je pojam, čini se, prvi upotrijebio V. Jagić 1877. godine,⁵¹ a nakon njega T. Maretić 1885. g.⁵² i drugi. Jagiću je polazni podatak za izraz »Lectonarium« bio podatak J. S. Assemanija iz 1755. godine »Lectiones«.⁵³ Što je lektionar, objasnio je Ivan Milčetić u svojoj »Hrvatskoj glagoljskoj bibliografiji«:⁵⁴

»Lekcionari nam prikazuju u glavnom izvode iz misala (evanđelja i epistole), što se u crkvi čitaju na glas ili pjevaju. Za čudo, već se u početku XV. vijeka osjeća potreba ovakih djela na čisto narodnom jeziku, pisanih latinskim pismom. S pismom se mijenja i jezik. To se desilo u srednjoj Dalmaciji, u spljetskoj biskupiji, gdje je u crkvi doduše živjela slavenska liturgija, ali sama glagoljica nije nikada uhvatila u javnom životu duboka korijena. (...) U Dubrovniku pominje se već g. 1419. evanđelistar: schiavo de letera latina (...). Oko polovice XV. vijeka postaje *Zadarski Lekcionar* (na koži), za koji drži Rešetar, da je najstariji spomenik našega jezika 'zapadnijem pismom', a pō vijeka kasnije javlja se *Ranjinin Lekcionar* (1508). Rešetar misli, da lektionari Bernardinov, Ranjinin i zadarski potekoše u glavnom iz jednog zajedničkog izvora...« Milčetić piše o još jednom nazivu naših starih lektionara, a to je »šćavet«: »Knjigu naime: 'Pištule i Evandjela' sa blagoslovima i nekim obredima, štampanu latinskim slovima mnogo puta od kraja XV. vijeka pa do naših dana, nazivahu schiavetto (šćavet), slaveto«.⁵⁵

U posljednje se vrijeme Lekcionar fra Bernardina Splićanina sve češće naziva »Evanđelistarom«, nakon što je J. Badalić taj izraz upotrijebio 1952. g.⁵⁶ u svojoj knjizi »Inkunabule u Narodnoj Republici Hrvatskoj«, kao »Evanđelistar« (Evanđelistarium Illyricum), jer završetak knjige počinje riječima: »Euangelia et epistole...« Fra Bernardinovu se knjigu nazivalo »Epistolarom«, jer sadrži poslanice apostola, pa se učinilo boljim nazvati je »Evanđelistarom«, ističući prednost evanđelja pred poslanicama. Istina je, međutim, da sadržaj fra Bernardinove knjige ipak najbolje izražava naziv »lektionar«, u značenju »čitanja«, što podjednako vrijedi za evanđelja i za poslanice. Zbog toga su, držim, dobro učinili izdavači pretiska fra Bernardinove knjige 1991. godine, kad su je nazvali »Lekcionar Bernardina Splićanina 1495.«. Time su obnovili naziv koji je ovoj knjizi u našoj znatnosti dao T. Maretić 1885. g., nazvavši je »Lekcionarij«.

Imovina Bernardina Drivodilića

P. Runje je 1986. g.⁵⁷ objavio zapisnike o imovini pokojnoga fra Bernardina Drivodilića, sastavljene 8. i 10. prosinca 1499. g., na zahtjev njegove majke Radosla-

⁵¹ JAGIĆ, Vatroslav: »Zwei bibliographische Seltenheiten«, Archiv für slavische Philologie, II, Berlin 1877, str. 720: »Vergl. Assem. Kalend. IV 439, ...«

⁵² »Lekcionarij Bernardina Splječanina po prvom izdanju od god. 1495.«, »Predgovor« T(omislav) Maretić, Djela JAZU, Knjiga V, U Zagrebu 1885, str. V–XVII.

⁵³ ASSEMANI, J. S.: »Kalendaria Ecclesiae Universae«, Tomus quartus, Romae 1755, str. 439: »... P. Cassius Epistolas et Evangelicas Lectiones literis Latinis, et sermone Illyrico edidit Romae (...). Id quod ante ipsum praestiterunt Fr. Bernardinus Spalatensis Venetiis anno 1495...«

⁵⁴ MILČETIĆ, Ivan: »Hrvatska glagoljska bibliografija«, Starine JAZU, knj. 33, Zagreb 1911, str. 93.

⁵⁵ Isti, n. dj., str. 403.

⁵⁶ BADALIĆ, J., n. dj., str. 9, 26, 105 (438), 209, bilj. 87., 219–220, bilj. 438. – BOŠNJAK, Mladen: »Slavenska inkunabulistika«, Zagreb 1970, str. 73–75. – OREB, M., n. dj., str. 192. – RUNJE, P., nav. raspr. – ŽUGAJ, M., nav. raspr.

⁵⁷ RUNJE, P.: nav. raspr., str. 165–166.

ve. Imovina je bila pohranjena u podrumu bačvara Radoslava u Splitu i manji dio u kući »picokara« Rade i Katarine u splitskom Varošu (in burgo).

Podatak da je dio imovine fra Bernardina Drivodilića bio pohranjen u kući trećoretkinja (picokara)⁵⁸ Rade i Katarine u splitskom Varošu, u neposrednom susjedstvu samostana sv. Frane, upućuje na zaključak da je pokojnik najvjerojatnije pripadao obližnjem samostanu.

Budući da je pokojnik bio franjevac (de ordine S. Francisci), pitanje je kako se njegova majka pojavila kao njegov nasljednik, a ne samostan kojemu je pripadao.

Pokušavajući odgovoriti na postavljeno pitanje, Runje je došao na misao da je fra Bernardin Drivodilić prije smrti bio »izvan postojeće franjevačke zajednice«. Međutim, posjedovanje toliko knjiga i raznih drugih stvari od velike vrijednosti Runju je ipak navelo na ideju da je možda bila riječ o posebnom statusu ovog redovnika.⁵⁹ Runje se pri tome nije sjetio da je u dijelu franjevačkoga reda, onome s blažim shvaćanjem Pravila, poslije 1517. godine zvanim franjevcima konventualcima, za pojedine redovnike postojala povlastica tzv. »pekulija«.

»Posebna imovina koju je netko stekao svojim radom i trudom« – prema statutu grada Splita iz 1312. g. – bila je »osebunjak (peculium), ono što je netko stekao svojim znanjem, ili nekom službom, ..., ili nekim crkvenim ili svjetovnim dostojanstvom, ili nekim trgovanjem, ili što bi zaradio svojim zalaganjem«.⁶⁰

U osvrtnu na Runjino izlaganje M. Žugaj⁶¹ je podsjetio da su franjevci konventualci u 15. st. dopuštali »napose ocima magistrima upotrebu tzv. pekulija. Vršeći službu profesora ili traženih korizmenih propovjednika, oni su iz honorara primicali sredstva za nabavu knjiga, misnog ruha bolje kvalitete, posteljine i slično, a kasnije i za publiciranje svojih knjiga«.

Analogni slučaj je kasnije bio npr. kod poznatoga našeg glazbenika Ivana Lukačića (1585–1648), franjevca konventualca, koji je »mogao slobodnije raspolagati sa svojim honorarom što ga je kao zborovođa uživao, jer je u Splitu postojala i posebna nadarbina za zborovođe i orguljaše. Razvidno je iz arhivske građe da je tijekom skoro puna tri desetljeća Lukačić (u Splitu) ostvario lijepu zaradu, odnosno ušteđevinu. No kad se obnavljao i uređivao samostan 1623/24. Lukačić daruje samostanu 626 lira i to 'amoris gratia Conventui reliquit' (...) Poslije Lukačićeve smrti je šibenski (matični) samostan baštiniio 500 lira u gotovini i još drugih 370 lira od raznih obveza prema Lukačiću u Splitu«.⁶²

⁵⁸ »Rječnik srednjovjekovnog latiniteta Jugoslavije«, svez. II, Zagreb 1978, JAZU, str. 859, navodi: »pizzochara, pizochara, pizocara, f. (ven. pizzocara) – mulier alicui tertio ordini addicta, mulier in monasterio degens et vestem monachalem gerens, sed non solemnibus vitae religiosae vitae votis adstricta: trećorednica...« Navode se primjeri iz statuta Šibenika (15. st.), Zadra (1305. g.: Qualiter pizocharae seu menoricae), Paša (1433).

⁵⁹ RUNJE, P.: nav. raspr., str. 161.

⁶⁰ »Rječnik srednjovjekovnog latiniteta Jugoslavije«, svez. II, zagreb 1978, str. 825: »PECULIUM, n.: peculium quasi castrense – peculium propria industria et diligentia acquisitum: posebna imovina koju je netko stekao vlastitim radom i trudom, osebunjak«. U nastavku se citira statut Splita iz 1312. godine: »ut puta, si aliquid fuerit lucratus de sua scientia, uel de aliquo officio, uel arte, aut de aliqua dignitate ecclesiastica uel seculari, uel de aliquibus mercationibus uel de industria sue persone aliquid lucratus esset« (pojedina mjesta u navodu podvukao – Č. P.).

⁶¹ ŽUGAJ, M., nav. raspr., str. 202.

⁶² ROŠČIĆ, Nikola Mate: »Redovnički lik Ivana Marka Lukačića u svjetlu novih podataka«, LUKAČIĆ, Zbornik radova znanstvenog skupa održanog u povodu 400. obljetnice rođenja Ivana Marka Lukačića (1585–1985), Zagreb 1987, str. 59.

»Runje je previdio postojanje pekulija« kod fra Bernardina Drivodilića,⁶³ s pravom zaključuje M. Žugaj.

Zanimljivo je da je Runje pokušao s još jednim razlogom ukazati da je fra Bernardin Drivodilić bio »u trenutku uoči smrti praktično... pravno izvan franjevačkog reda«, jer se »nije našao nikakav spomen o odobrenju tiskanja« Lekcionara 1495. godine,⁶⁴ dok u odgovoru M. Žugaju piše: jer »nije imao dozvolu od viših vlasti za tiskanje svojega djela«.⁶⁵ Podvukao sam mjesta u ovim navodima koja su u kontradikciji.

Na početku svoje rasprave Runje je napisao: »Kojoj je franjevačkoj zajednici (konventualaca, opservanata ili nekoj drugoj) pripadao fra Bernardin Splićanin, (...), kao i tko je bio..., nije ni do danas riješeno...«,⁶⁶ a u osvrtu na Žugajevo pisanje: »... iz mojega teksta jasno proizlazi da je u vrijeme izdavanja Evandelistara fra Bernardin Drivodilić pripadao prvom franjevačkom redu...«⁶⁷

Runje je na kraju u pogledu »pekulija« napisao: »Prihvaćam da su (franjevci) imali privatni posjed pekulij, ali to ne dokazuje da je fra Bernardin bio konventualac. Opservanti imaju knjige i stvari na upotrebu, nisu vlasnici. Ali čini mi se da ni konventualci nisu mogli slobodno raspolagati ni dijeliti svoje stvari kako ih je bila volja... U to pravno stanje ne bih želio ulaziti jer sam uvjeren da postoji obilna literatura i dosta precizno obrađena pravna strana posjedovanja i nasljeđivanja i konventualaca«.⁶⁸

ZAKLJUČCI

Na početku je ove rasprave postavljeno pitanje: Tko je fra Bernardin Splićanin, autor Lekcionara tiskanog u Veneciji 1495. g.?

Zapisnici o pokretnoj imovini fra Bernardina Drivodilića od 8. i 10. prosinca 1499. g. u Splitu dokazuju:

- 1) da je fra Bernardin Drivodilić bio franjevac (de Ordine S. Francisci) u Splitu, da su mu roditelji bili Juraj Drivodilić i majka Radoslava, te da je podrijetlom s otoka Brača;
- 2) da je on kao franjevac imao pokretnu imovinu tzv. »pekulij«, što upućuje na zaključak da je pripadao franjevcima s blažim tumačenjem Pravila (Regule), tj. malobraćanima (Ordo Minorum);
- 3) da je u pohrani kod bačvara Radoslava imao 135 neuvezanih i 38 uvezanih tiskanih ilirskih Lekcionara, što dokazuje da je bio izdavač hrvatskoga Lekcionara tiskanog 1495. g. u Veneciji;
- 4) da je dio svoje pokretne imovine pohranio u kući trećoretkinja Rade i Katarine u splitskom Varošu, u susjedstvu samostana sv. Frane, što upućuje na zaključak da je najvjerojatnije bio redovnik toga samostana;

⁶³ ŽUGAJ, M., nav. raspr., str. 206, bilj. 32.

⁶⁴ RUNJE, P., nav. raspr., str. 163.

⁶⁵ RUNJE, Petar: »Još nešto u svezi s fra Bernardinom Splićaninom«, Marulić, Zagreb 1987, br. 6, str. 769.

⁶⁶ RUNJE, P., »Fra Bernardin (Splićanin) Drivodilić...«, str. 159.

⁶⁷ RUNJE, P.: »Još nešto u svezi...«, str. 769.

⁶⁸ Isti, str. 772.

5) da je umro 1499. godine na području Pule u Istri.

Osim toga, ova rasprava dokazuje:

6) da je u Splitu u 15. stoljeću bilo središte inkvizicije za Dalmaciju, dijelove Ugarske, Hrvatske, Bosne, Albanije, Srbije, Raške i Bugarske, za nadbiskupije Zadra, Splita, Dubrovnika, Bara, Drača i za ostale biskupije i dijelove; da su inkvizitori za navedena područja bili splitski franjevci fra Nikola i fra Bernardin; da su službu inkvizitora u 16. st. obavljali franjevci konventualci u samostanu sv. Frane u Splitu, te da je u prvoj polovici 17. st. u istom samostanu bio ured inkvizicije;

7) da je izdavač hrvatskoga Lekcionara 1495. g. fra Bernardin Splicićanin (Spalaten-sis) bio redovnik samostana sv. Frane u Splitu kao njegov posinjenik (filius), da je on iste godine djelovao u Splitu kao inkvizitor (F. Bernardinus de Spalato Ord. Min.), te da je kao inkvizitor za naše krajeve bio najpoznatiji da priredi i izda prvi hrvatski latinični Lekcionar, jer je takav nasušno bio potrebit u bogoslužju;

8) da izdavač hrvatskoga Lekcionara 1495. g. nije istovjetan s fra Bernardinom Markovićem u samostanu sv. Frane u Splitu u početku 16. st., kako su neki mislili, jer je izdavač Lekcionara, fra Bernardin Drivodilić, umro 1499. g.;

9) Petru Runji pripada zasluženno priznanje za pronalaženje i objavljivanje zapi-snika o imovini fra Bernardina Drivodilića, ali njegovo mišljenje da je taj redovnik uoči svoje smrti pravno bio izvan franjevačkoga reda, nije prihvatljivo.

2.

U dosadašnjem pisanju o fra Bernadinu Splicićaninu, izdavaču Lekcionara 1495. g., nabačene su i dvije hipoteze, tj. da je on bio redovnik franjevačkoga samo-stana na Poljudu u Splitu, a po drugoj verziji – da je pripadao franjevačkom samostanu sv. Marije od milosti u Hvaru.

Mišljenje D. Fabijanića

Povjesničar Andrija Ciccarelli (1759–1823) u svojem izdanju »Manja djela o povi-jesti istaknutih ljudi iz Splita i nekih drugih Dalmatinaca« 1811. godine⁶⁹ nigdje nije registrirao fra Bernardina Splicićanina, izdavača Lekcionara 1495. g. Zanim-ljivo je da je Ciccarelli objavio djelce splitskoga kanonika Marka Dumanića (Du-maneo) iz 17. st. i Katalog Petra Aleksandra Bogetića († 1784) i da njima fra Bernardin nije bio poznat!

Prvi koji je u 19. stoljeću, koliko mi je poznato, spomenuo fra Bernardina Splića-nina među poznatim ljudima Dalmacije bio je franjevac observant o. Donat Fabi-

⁶⁹ CICCARELLI, Andrea: »*Opuscoli riguardanti la storia degli uomini illustri di Spalato, e di parecchi altri Dalmati*«, Ragusa 1811. Na stranicama 12–41 je »Synopsis virorum illustrium spalaten-sium a MARCO DUMANEO Canonico et Primirio illius Metropolitanæ ac Primitivæ Ecclesiæ confecta«, a na str. 46–51: »Catalogus virorum illustrium spalaten-sium Conscriptus manu propria et caractere clarissimi viri Petri Alexandri BOGHETIĆI, qui gravi omnium bonorum dolore obiit ob pestem anno 1784. Mense Aprilis, SPALATINI ILLUSTRIS PER SANTITATIS, DIGNITATIS, SCIENZAS, e VALORES.« – Andrija Ciccarelli je bio župnik u Pučišćima na Braču i bavio se poviješću (vidi: Hrvatski biografski leksikon, 2, Zagreb 1989, str. 657).

janić 1843. g.⁷⁰ Napisao je: »Mnogo prije Hektorovića na sebe je pažnju svakog obožavatelja ilirsko-slavenskoga pisanja privukao o. Bernardin iz Splita, iz provincije sv. Jeronima«. Pod provincijom sv. Jeronima Fabijanić je mislio na franjevačku observantsku Dalmatinsku provinciju sv. Jeronima.⁷¹ On je iste 1843. g. i u drugoj svojoj knjizi pisao o fra Bernardinu Splićaninu, u okviru povijesti samostana franjevaca observanata na Poljudu u Splitu.⁷² Fabijanićevo pisanje o fra Bernardinu Splićaninu je tri godine kasnije (1846) prihvatio Franjo Carrara u svom djelcu »Uomini illustri di Spalato«: »BERNARDIN (Otac). *Franjevac observant iz Poljuda*. Tiskao je u Veneciji 1495. svoj prijevod prvoga hrvatskog misalića« (Messaletto illirico).⁷³ Fabijanić je još jednom pisao o fra Bernardinu Splićaninu, u svojoj »Povijesti franjevaca od početaka njihova osnutka u Dalmaciji i Bosni do naših dana« 1864. g.⁷⁴ U prikazu povijesti Samostana Gospina uznesenja – Poljud kod Splita, fra Bernardina navodi među istaknutim redovnicima ovoga samostana: »*O. Bernardin...* je 1495. u Veneciji tiskao prvi ilirski (hrvatski) misal...«?! Nije isključeno da je možda ova netočna formulacija mnogo kasnije zavela Grgu Novaka, da je shvati kao štampanje prvoga glagoljaškog misala,⁷⁵ pa je to, kao i pripadnost fra Bernardina observantskom samostanu na Poljudu, poslije samo ponavljao.⁷⁶

Zanimljivo je da je šest godina prije objavljivanja prvoga djela D. Fabijanića, koje sam citirao, tj. 1837. g. delegat provincijala fr. Costantino Bascich uputio dopis biskupskom ordinarijatu u Splitu u ime franjevačkoga samostana na Poljudu, u kojemu moli da se odredi teritorij za prošnju novoga franjevačkog samostana na Dobrome u Splitu, da ne bi došlo do kolizije. U dopisu se usput spominju glasoviti ljudi koje je samostan na Poljudu dao za Split. Navedeno je osam redovnika od 13. do 16. st., a samo su dvojica navedena poslije osnivanja observantskog samostana na Poljudu (1449), i među navedenim nema fra Bernardina Splićanina.⁷⁷ To pokazuje da se u samostanu na Poljudu, kad je dopis pisan, nije znalo da bi tome samostanu nekoć bio pripadao i fra Bernardin Splićanin.

Izdanje I. Kukuljevića Sakcinskog o pjesmama Marka Marulića 1869. g. (vidi: bilješku 10), u kojem se izdavača Lekcionara 1495. g. poistovjećuje s istoimenim

⁷⁰ FABIANICH, Donato: »*Alcuni cenni sulle scienze e lettere dei secoli passati in Dalmazia*«, Venezia 1843, str. 26–27.

⁷¹ Franjevačka opservantska Dalmatinska provincija sv. Jeronima je nastala 1517. g. od prijašnje Dalmatinske kustodije, odnosno vikarije sv. Jeronima. Franjevci observanti na našem području se javljaju u prvoj polovici 15. st., u okviru franjevačke Provincije Dalmacije sv. Jeronima. Ova se do 1398. g. zvala: Provincija Slavonije sv. Serafina (1239–1398).

⁷² FABIANICH, Donato: »*Memorie storico-letterarie di alcuni conventi della Dalmazia*«, Venezia 1843, str. 52–53.

⁷³ CARRARA, Francesco: »*Uomini illustri di Spalato*«, Spalato 1846, str. 3.

⁷⁴ FABIANICH, Donato: »*Storia dei Frati Minori dai primordi della loro istituzione in Dalmazia e Bossina fino ai giorni nostri*«, Parte seconda, Vol. II, Zara 1864, str. 135.

⁷⁵ NOVAK, Grga: »*Split u Marulićevo doba*«, Zbornik u proslavu petstogodišnjice MARKA MARULIĆA 1450–1950, Zagreb 1950, str. 105.

⁷⁶ NOVAK, Grga: »*Povijest Splita*«, Knjiga druga, Split 1961, str. 359 i u drugom izdanju istoga djela, u III. knjizi, Split 1978, str. 1491.

⁷⁷ Osam navedenih redovnika jesu: *Fr. Petar*, kapelan kraljice Ugarske – nadbiskup splitski g. 1297; *Fr. Dujam* iz Splita biskup Risna (Kotor) g. 1351; *Fr. Gerard* iz Splita biskup Solina 1429; *Fr. Nikola* iz Splita, biskup Skradina 1429; *Fr. Danijel* iz Splita, biskup Duvna 1551; *Fr. Ivan* iz Solina, biskup Modruški 1461; *Fr. Ante* iz Splita, prvi predloženi biskup Valachie 1374; *Fr. Guerik* iz Poljica, biskup Mostara g. 1347. – Usp.: KRIZOMALI, Urban: »*Pavao Klement Miošić biskup Splitsko-Makarski jednoć Solinski (1830–1837)*«, Split 1941, str. 103–104.

fra Bernardinom inkvizitorom iste godine, izazvalo je sumnju i napuštanje tvrdnje D. Fabijanića da bi fra Bernardin Splićanin bio redovnik observantskoga samostana na Poljudu u Splitu. Tako je Miroslav Alačević (1843–1927) u rukopisu *Povijesti grada Splita*⁷⁸ napisao: »Ove godine 1495, u samostanu Sv. Frane na Obali, a nipošto onoga u Poljudima, življaše franjevac konventualaca Bernardin Komulović (De Comulis)⁷⁹ koji je čakavski preveo i dao tiskati ove godine u Mlecima na živom jeziku pištule i evanđelja, što se puku pjevaju u vrijeme mise, a što se obično naziva šćavet, tj. na porabu Šćavima, koji latinski ne znadu (...). Upravo se pravo ne zna, komu od tadašnjih dvaju manastira Spljetskih franjevac je pripadao. On sam kaže konventualac, ili S. Jerolima, da ga prisvajaju. Farl. III. 407 i 436 ga kaže konventualac ali on se naziva tako 'Ordinis Minorum in Provincia Dalmatiae', ...« Alačeviću slično pisao je i Dujam Srećko Karaman (1856–1927): »Iz samostana Sv. Frane na Obali a ne od Poljuda kako njeko pogriješno piše, bio je onaj otac Bernardin (Komulović), koji je prvi priveo i dao tiskati u gotičkim slovima ove god. 1495 u našem hrvatskom jeziku knjigu, koju nazivljemo *Šćavet*. (...) Još god. 1518 spominju ga listine: Fr. Bernardinus de Spalato Ord. min. conv. contra haereticam pravitatem per totam Sclavoniae provinciam Inquisitor. Test. (Farl.) T. III. p. 407 i 436.«⁸⁰

Poslije M. Alačevića i D. S. Karamana još su neki prigodice pisali da je fra Bernardin Splićanin, izdavač Lekcionara 1495. g., bio redovnik samostana sv. Frane u Splitu. Tako npr. Lovro Katić⁸¹ i Ljubo Karaman.⁸²

Na kraju izlaganja o hipotezi da bi fra Bernardin Splićanin bio redovnik franjevačkoga samostana na Poljudu u Splitu još jednom podsjećam na G. Novaka. Njegovu su pisanje registrirali M. Oreb,⁸³ J. Fućak,⁸⁴ P. Runje,⁸⁵ a K. Režić je napisala: »Nije jasno na temelju čega je Novak smjestio Bernardina u splitski franjevački samostan na Poljudu...«⁸⁶ G. Novak je fra Bernardina Splićanina u samostan na Poljudu smjestio na temelju Onorata Ozretića (vidi bilj. 46), koji u svojoj povijesti samostana na Poljudu fra Bernardina navodi kao istaknutoga redovnika toga samostana. Izvor Ozretiću je pri tome moglo jedino biti prethodno pisanje D. Fabijanića, koje je jedno mišljenje, ili hipoteza, koja – kao što je obrazloženo u ovoj raspravi – nije ničim dokazana.

⁷⁸ ALAČEVIĆ, Miroslav: »*Grada za Povjest grada Splita*«, VI, arak 20. Rukopis u Gradskoj bibl. Split, M-65. – Usp.: Alačević, Miroslav, Enciklopedija Jugoslavije, 1, Zagreb 1980, str. 71.

⁷⁹ Izdavaču Lekcionara 1495. g. fra Bernardinu Splićaninu se ponekad pogrešno pridavalo prezime Komulović (Comulis), jer ga se poistovjećivalo s drugim Splićaninom, Komulovićem (Alexandar, Split, 1548 – Dubrovnik, 1608) koji je 1582. g. u Rimu objavio djelo: »Navch charstianschi za slovignschi narod v vlaasti(tti) iazich«. Usp.: Leksikon pisaca Jugoslavije, 3, Novi Sad 1987, str. 230–231.

⁸⁰ KARAMAN, Dujam Srećko (Fortunato): »*Zaslužni Splićanin*«, rukopis u Muzeju grada Splita, pod naslovom »Komulović Bernardin Splječanin«. – Usp.: Enciklopedija Jugoslavije, 6, Zagreb 1990, str. 686.

⁸¹ KATIĆ, Lovre: »*Splitska Panteon*«, Dom i svijet, Split 1939, br. 2, str. 1.

⁸² KARAMAN, Ljubo: »*Sv. Franjo oo. Konventualaca na obali u Splitu*«, Hrvatski narod, Zagreb 1943, br. 896, str. 6.

⁸³ OREB, M., n. dj., str. 191.

⁸⁴ FUĆAK, J., n. dj., str. 204, bilj. 17.

⁸⁵ RUNJE, P.: »*Fra Bernardin (Splićanin) Drivodilić*...«, str. 160.

⁸⁶ REŽIĆ, K.: »*Nepoznato o poznatome*...«, str. 25. – O pisanju G. Novaka da je fra Bernardin Splićanin tiskao »prvi glagoljaški misal« vidi bilješke 44, 45, 47, 48, 75 i 76.

»Čitanja« J. Badalića

U svojoj knjizi »Inkunabule u Narodnoj Republici Hrvatskoj« Josip Badalić je 1952. g. objavio da je u knjižnici franjevačkoga samostana sv. Eufemije u Kamporu na Rabu, u koricama inkunabule Antonija Bitonta »Sermones dominicales per totum annum« (Venetiis 1492), našao nekoliko ulomaka ušivenih pisama iz kraja XV. stoljeća, »od kojih su tri pisma (ulomci sa sačuvanim adresama) naslovljena na Bernardina Splićanina. Na svim trim ulomcima potpuno su sačuvane adrese tih pisama: *Reuerendo patri fratri Bernardino Spalateni ordinis opservantium amico optimo in monasterio Sanctae Mariae Virginis de Gratis in Liesina*. Dva ulomka, koji čine svršetke pisama, datirana su s godinama 1493. (»Ex Tragurio«) i 1494, a pisao ih je u Trogiru JEROLIM LUCIĆ. Ulomci su neveliki, a uz to teško čitljivi, pa ih je jedva moguće povezati u značajniju sadržajnu suvislost. No iz toga, što se dade pročitati, dade se utvrditi sljedeće: da je fra Bernardin Splićanin bio redovnik hvarskog franjevačkog samostana uoči godine 1495, tj. u doba, kad se u Veneciji kod Gorgonzole štampa njegov *Evangelistar*. Kako su, međutim, uz ta pisma Jerolima Lucića, pronađeni i ulomci pisama Dominika Đurđevića (isp. bilj. uz br. 87), upućenih fra Marijanu Korčulancu (»Mariannus de Crusola«), gvardijanu toga istoga hvarskog samostana, sva je prilika, da ta živahna korespondencija s hvarskim franjevačkim samostanom uoči 1495. godine ukazuje na mogućnost povezanosti toga samostana, kao boravišta i radilišta fra Bernardina Splićanina, s eksternim suradnicima (prevodiocima) pri izradi *Evangelistara*.«⁸⁷ Budući da Badalić u ovome tekstu upućuje na bilješku uz br. 87, navodim je u cijelosti:

»Unutar prednje i stražnje korice primjerka *Kampor F* zalijepljeno nekoliko listova iz pisama (rukom) Marijanu Korčulancu (»Marianus de Cruzola«) i Bernardinu Splićaninu: *Reverendo in Christo patri fratri Marianno de Cruzola (!) ordinis minorum de Observantia sat dignissimo vardiano Monasterii Sanctae Mariae de Gratiis prope Liesinam*; zatim: *Dilecto in Christo patri fratri Bernardino Spalateni...* Jedno je pisamce datirano godinom 1493. i pisano u Trogiru (»Ex Tragurio«), a drugo 1494. god. Pisma su dakle pisana u doba, kad je naš slavni Bernardin Splićanin spremao svoje znamenito izdanje *Evangelistara* (1495).«⁸⁸

Badalićevo pisanje da je fra Bernardin Splićanin bio redovnik opservantskog samostana na Hvaru registrirali su M. Oreb,⁸⁹ J. Fućak⁹⁰ i P. Runje,⁹¹ dok je M. Bošnjak 1970. g. napisao: »... izgleda, kako to navodi J. Badalić, da ova živa korespondencija samostana na Hvaru odaje mjesto nastanka i stvaranja *Evangelistara*, gdje radi Bernardin Splićanin i povezuje se sa svojim vanjskim suradnicima uoči tiskanja 1495.«⁹²

»Pedesetih godina našega stoljeća, opisujući inkunabule u Hrvatskoj, pružio nam je J. Badalić prve konkretnije informacije o fra Bernardinu« – pisala je K. Režić 1982. g. – »U koricama jedne inkunabule (...) u Kamporu na Rabu otkrio je Badalić ušivene ostatke rukopisnog dopisivanja koje se odnosi na Bernardina i sadržava njegovu adresu. (...) Iz adrese izlazi da je Bernardin bio član hvarskoga

⁸⁷ BADALIĆ, Josip: »*Inkunabule u Narodnoj Republici Hrvatskoj*«, Zagreb 1952, str. 220.

⁸⁸ Isti, n. dj., str. 209.

⁸⁹ OREB, M., n. dj., na istom mj.

⁹⁰ FUČAK, J., n. dj., na istom mj.

⁹¹ RUNJE, P., nav. raspr., na istom mj.

⁹² BOŠNJAK, Mladen: »*Slavonska inkunabulika*«, Zagreb 1970, str. 74.

samostana franjevacca opšervanata. Nismo na žalost imali prilike vidjeti spomenuta pisamca, pa ne možemo donositi vlastita suda...⁹³

U predgovoru pretiska »Lekcionar Bernardina Splićanina 1495.« (Split 1991) J. Bratulić je napisao: »Tvrđnjom da je Bernardin Splićanin bio redovnikom hvarskog samostana sv. Franje kad se tiskao Lekcionar u Veneciji, Josip Badalić je ukazao na klimu u kojoj je djelo moglo nastajati, ali se udaljio od puta koji je vodio otkrivanju povijesne osobe Bernardina Splićanina, redaktora naše prve tiskane latinične inkunabule.«⁹⁴

Nakon što je J. Badalić objavio svoju knjigu o inkunabulama u Hrvatskoj, pročitao sam što je napisao o ulomcima pisama u koricama inkunabule u samostanu u Kamporu na Rabu, pa sam mu pisao. Naime, poznavali smo se, jer sam mu nastojao biti susretljiv kad je pripremajući svoju knjigu pregledavao inkunabule u samostanu sv. Frane u Šibeniku. U svom odgovoru Badalić je napisao 16. ožujka 1953:

»Ugodno me iznenadilo Vaše pismo (...)

O predmetu, koji Vas zanima u vezi s pronađenim ulomcima pisama adresiranih Bernardinu Splićaninu, ne bih Vam mogao ništa nova reći. Nisam snimio spomenutih ulomaka pisama, jer u njihovu sadržaju nisam nalazio ništa značajna... Međutim ja se vrlo dobro sjećam adrese fra. Bernardina na ulomku citiranog fragmenta i živo vidim svaki redak, ali bez ikakvih interpunkcijskih praznina ili nepročitanih riječi, tako da bih se i ja – možda i s nepravom – priklonio mišljenju, da je pismo upravljeno fra Bernardinu kao redovniku toga hvarškoga franjevačkoga samostana. Ipak podatak Vaš (presuda iz 1520. god.) dragocjen je i navodi me na razmišljanje da li su bila dva fra Bernardina živa i zdrava početkom XV. (sic!) st., ili je hvarski Bernardin samo povremeno bio na Hvaru, surađujući i priređujući *Evangelistar* sa svojim hvarskim suradnicima, a de facto je on bio splitski *Konventualac*. Valjalo bi pretresti temeljitije arhive hvarškoga i splitskoga konventualskoga samostana, pa bi se možda našlo što pouzdanijega.«

Slijedeće sam se godine upoznao s povjesničarom o. Antoninom Zaninovićem, dominikancem. Nabacio sam u razgovoru da me zanima pitanje fra Bernardina Splićanina i ulomci pisama u knjižnici samostana u Kamporu na Rabu, o kojima piše J. Badalić. O. Zaninović je rekao da je on bio u knjižnici u Kamporu i da će uskoro opet tamo ići. Zamolio sam ga da pokuša provjeriti Badalićeve navode. Obećao mi je da će to rado učiniti.

Vrijeme je prolazilo, a o. Zaninović je u međuvremenu preselio u Dubrovnik. Odlučio sam se zamoliti o. Odorika Badurinu, kojega sam 1954. g. bio upoznao u samostanu u Kamporu na Rabu, da mi fotografira tri listića naslovljena »Reuarendo patri fratri Bernardino Spalatensi...«, o kojima piše J. Badalić i naveo sam točne podatke. Bilo je problema s fotografiranjem, ali je na kraju ipak stigla fotografija adrese na jednom ulomku, koju je snimio jedan amater. Adresa se s malo više napora može pročitati: »R^{do} In Christo patri fratri Bernardino Spalatensi suo plurimum honorando ad conventum sante Mariae de Gratijs« i dosta niže je dodano: »lesine«. Na gornjem dijelu ulomka je o. Odorik napisao: »Ovaj fragment jest dio pisma koji je upravljen patru Bernardinu, ecc«.

⁹³ REŽIĆ, K., nav. raspr., str. 24.

⁹⁴ BRATULIĆ, J., na istom mj.

Tada sam se obratio pismom o. Zaninoviću u Dubrovniku. Odgovorio mi je 21. listopada 1955:

»Nijesam Vas zaboravio. I bez Vašeg pisma, koje sam primio ovih prošlih dana, bili biste primili moje vijesti o listićima u Kampur na Rabu. Jer ima već nekoliko vremena, da sam mislio pisati Vam, samo što su me razni poslovi, pa stranci i ekskurzije priječili da to učinim prije (...).

U Knjizi (inkunabulu) fris Antonii de Bitonto, što se čuva kod čč. oo. Franjevaca u Kampur, našlo se deset odlomaka pisama. Za dva od tih pisama zna se, da su bila upućena gvardijanu hvarskog franjev. samostana, jer su se sačuvale adrese, koje glase: »R.^{do} in Christo patri fratri Mariano de Cruzola (sic!) ordinis minorum de observantia, ac dignissimo vardiano (!) monasterij. S. M. de gratis prope liesinam« (listić br. 1) – »R.^{do} in Christo patri fratri Mariano de Cruzola ordinis minorum de observantia ac dignissimo vardiano monasterijs. S. M.^a de gratia prope liesinam« (listić br. 5) – *Na odlomku br. 3 zabilježena je ova adresa: »R.^{do} in Christo patri fratri Bernardino Spalatensi suo plurimum honorando ad conventum sante Marie de gratijs (dosta niže) lesine«.⁹⁵ Na drugoj strani ovog listića br. 3 nalaze se četiri crte od završetka upravljenog mu pisma, a zadnje su mu riječi: »racomandarmi a la paternita vostra. Ex tragurio«.⁹⁶ Na početku petog retka zapisana je samo jedna riječ od pet slova, koja nije jasna, ali nikako ni ovdje ni drugdje nije zabilježena godina, kako to tvrdi Dr. Badalić. Tko je ovo pismo poslao fra Bernardinu iz Trogira, nije nigdje zabilježeno. Dr. Badalić je u knjizi »Inkunabule« (izd. Jugosl. akad. – Vidi str. 209, bilj. 87, te str. 220) pogrešno naveo i adresu za fra Bernardina i druge podatke o njemu. Čudim se, kako je mogao onako pročitati adresu i ustvrditi, da je »ordinis opservantinorum«, kad o tome ondje nema spomena! Pitao sam veleč. oca Badurinu, knjižničara, da li je u onoj knjizi bilo, osim ovih deset i drugih još odlomaka pisama, a on odlučno reče, da ne, nego samo onoliko.*

Vi ste, međutim, opet nešto našli o svome fra Bernardinu, od čega je sigurno najvažnije ono kod Farlatija iz g. 1495. gdje se spominje kao inkvizitor. Tvrdnja historičara u vašem Šematizmu (o. Granića?) od 1882.⁹⁷ je dakle istinita. Tako je već gotovo ono, što smo govorili, da bi trebalo pronaći. Ipak bih Vas savjetovao, da ne naglite sa davanjem članka u štampu, jer ćete, možda, još štogod naći,

⁹⁵ »Poštovanom u Kristu ocu fra Bernardinu Splićaninu svome vrlo mnogo cijenjenom u samostanu svete Marije od milosti« – »u Hvaru«.

⁹⁶ U prijevodu: »preporučam se vašem očinstvu. Iz Trogira«.

⁹⁷ »Schematismus FF. Minorum S. P. Francisci Conventualium Almae Provinciae Divi Antonii Patavini« pro anno Domini MDCCCXCII, Flumine 1892, str. 43, u prikazu samostana sv. Frane u Splitu piše: »Anno 1417 P. Nicolaus, et anno 1426–1428 alter ejusdem Nominis Episcopi Scardonenses, e quibus posterior Spalati Inquisitor fuit, quod officium tenebant plures ex nostris, inter quos P. Bernardinus de Spalato, nostrae Dalmatae Custodiae Custos (ita in nostr. Archivio), errant, qui eum asserunt de Conv. Paludum, qui ad unitatem et proprietatem in rebus liturgicis Slavico idiomate habendum, de novo vertit et primus edidit Evangelistarium vulgo Schiavetto, anno 1495, quo tempore erat Inquisitor Dalmatae, Hungariae, Croatiae, Bosnae, Albaniae etc.« (Službu su inkvizitora obavljali mnogi od naših, među kojima o. Bernardin iz Splita: griješe koji tvrde da je iz samostana na Poljudu; on je radi jedinstva i osebnosti u liturgijskim stvarima na hrvatskom iznova preveo i 1495. g. prvi objavio Evangelistar, pučki zvan Ščavet, dok je bio inkvizitor Dalmacije, Ugarske, Hrvatske, Bosne, Albanije,...). Šematizam je uredio o. Jeronim Granić, Splićanin, koji je dugo godina bio kustos knjižnice »Antoniana« u Padovi, gdje je u umro 1922. g.

osobito, ako u Biskupskom arhivu u Splitu još opstojе Acta o inkviziciji, što ih spominje Farlati.

(...)

O. Antonin Zaninović O.P.⁹⁸

P. S. Navedeno sa odlomaka pisama u Kamporu točno sam prepisao, pa možete biti sigurni i ispraviti, što su drugi (dr. Badalić) krivo iznijeli i zaključivali.»

Poslije ove analize A. Zaninovića jasno je da se tvrdnje J. Badalića o tri ulomka pisama u Kamporu na Rabu naslovljenih na fra Bernardina Splićanina (Spalatensem) svode na jedan ulomak, da je to pismo pisano »iz Trogira«, ali nije utvrđeno da ga je pisao Jerolim Lucić, ni koje godine. Prema tome, Badalićev zaključak da je fra Bernardin Splićanin bio redovnik franjevačkoga samostana u Hvaru nema potvrde ni u jednom ulomku pisama u Kamporu. Jedino što bi se eventualno iz adrese na jednom ulomku moglo zaključiti, bilo bi da je netko iz Trogira napisao pismo fra Bernardinu Splićaninu, koji je bio vrlo cijenjen u samostanu sv. Marije od milosti – u Hvaru, tj. da je fra Bernardin dolazio u taj samostan, možda i radi pripremanja Lekcionara.

⁹⁸ Tekst u pismu A. Zaninovića koji govori o fra Bernardinu Splićaninu i o ulomku pisma koje mu je bilo upućeno podvukao – Č. P.

ZUSAMMENFASSUNG

Bald sind es 500 Jahre, seitdem Fra Bernardin aus Split das erste kroatische Lektionar (1495) in Venedig veröffentlicht hat. Aus diesem Anlaß beantwortet der Verfasser dieses Artikels die von ihm selbst gestellte Frage: Wer war eigentlich Fra Bernardin von Split?

Aus dem am 8. und 10. Dezember 1499 verfaßten Protokoll über den Besitz von Fra Bernardin kann man entnehmen, daß dieser Besitz im Keller von Faßbinder Radoslav in Split und im Haus der Terziarinnen Rada und Katarina in einem Vorort der Stadt deponiert wurde und daß Fra Bernardin im Jahre 1499 in der Nähe von Pula starb. Man hat im Nachlaß von Fra Bernardin Drivodilić 173 gebundene und ungebundene Lektionare gefunden, was mehr als nur ein Hinweis ist, daß er der Herausgeber ist. Weil die zwei Terziarinnen in der Nähe des Klosters St. Franziskus wohnten, schließt der Autor, daß Bernardin diesem Kloster angehört hat.

Das Kloster St. Franziskus in Split zählt zu den Franziskaner-Gemeinschaften, bei denen die Ordenssatzungen (Regula) nach der Spaltung des Ordens im Jahre 1517 weniger streng befolgt wurden, also zu den Konventualen. So wurde den besonders angesehenen Ordensmitgliedern erlaubt, eine begrenzte Habe (peculium) zu besitzen. Das ist ein weiterer Beweis, daß Fra Bernardin gerade zum Kloster St. Franziskus gehörte.

Man kann hinzufügen, daß das Zentrum der Inquisition für unsere Gebiete im 15. und 16. Jh. in Split war. Im 15. Jh. wurde die Leitung der Inquisition den Franziskanern Fra Nikola und Fra Bernardin (1495) anvertraut. Im Jahre 1518 hat Fra Bernardin (Marković) als Inquisitor im Kloster St. Franziskus gewirkt.

Zu Beginn des 17. Jh. war der Sitz der Inquisition ebenfalls im Kloster St. Franziskus. 1765 wurde durch D. Farlati ein Dokument aus dem Jahr 1495 veröffentlicht, also im Jahr der Ausgabe des Lektionars, aus dem ersichtlich ist, daß Fra Bernardin (de Spalato Ord. Minorum) Inquisitor war. Der Autor dieses Artikels, wie auch I. Kukuljević-Sakcinski, schließen daraus, daß Fra Bernardin aus Farlatis' Dokument und der Herausgeber des Lektionars dieselbe Person ist. Es ist nämlich kaum vorstellbar, daß es im Kloster St. Franziskus zur gleichen Zeit zwei so berühmte Ordensmänner mit dem selben Namen gab. Als Inquisitor hatte Fra Bernardin einen sehr umfangreichen Wirkungskreis: Dalmatien, Gebiete in Ungarn, Serbien und Bulgarien, also die Erzbistümer von Zadar, Split, Dubrovnik, Bar, Durazzo und dazugehörige Bistümer. Der Verfasser des Artikels bringt seine Überzeugung zum Ausdruck, daß Fra Bernardin gerade als Inquisitor geeignet war, ein für die Gottesdienste so notwendiges Lektionar herauszugeben.

Im Anhang des Traktate widerlegt der Autor die Thesen, wonach Fra Bernardin, der Herausgeber des Lektionars, zum Kloster von Poljud gehört haben soll (die These von D. Fabijanić), bzw. zum Kloster strengerer Observanz in Hvar (falsche Interpretation von J. Badalić).

(übrs. I. TOMLJENOVIC)